

Egy elgondoló-művész vallomása

Azzal kívánom kezdeni, hogy köszönetet mondok a szervezőknek, amiért meghívtak erre a konferenciára. Mivel nem vagyok művészettörténész, se esztéta, se politikus, így csupán művészként szólhatok hozzá a témához. Lehet, hogy első hallásra szokatlan gondolatokat is mondok, de csak a művészetről, egy elgondoló-művész sok évtizedes töprengéseiről kívánok szólni.

Ifjú koromtól kezdve a művészethez nem csupán érzelmileg közeledtem, mert a lényegét, a helyét és szerepét akartam megérteni, úgy az egyéni, mint a társadalmi életben – vagyis a korszak jellemzőit kutattam. Ezért ne várják tőlem, hogy most valami konkrét történettel hozakodok elő, mivel a szubjektivitást (a fluxus ideológiájával ellentétben) személyes valóságunk helytelen értelmezésének tartom, ami semmiképp se lehet a művészet lényege. Hasonló okból nem a politikának egyes művészekre gyakorolt hatásáról, hanem a modern művészeti trendet meghatározó szerepéről kívánok szólni. Valószínűleg kissé elvont lesz gondolatmenetem, de a megértéshez, az egységes kép kialakításához feltétlenül szükséges távolabbi nézőpontba helyezkednünk.

Mindjárt az elején hangsúlyozom, a művészet lényegét a személyes értékítéletben látom – bár az értékítéletet nem hegeli (idealista) értelemben gondolom, tehát azzal sem értek egyet, hogy a művészetnek az eszmény elvont fogalmát kell megcéloznia. Továbbá a firkálást, a dadaista limlomot, az értelmetlen költői beszédet, a gyárudvaron talált rozsdás vasdarabok művészetét is elutasítom, mert azok konklúzió nélküli abszurd logikát, a kulturális és a politikai élet rejtélyes kiismerhetetlenségét sugallják, és jelentősen nehezítik a helyes ítéletalkotást.

Engedjék meg, hogy inkább feltételesen fogadják el, hogy a művészetnek egy előzetes meghatározását adjam. A művészet szerintem olyan tevékenység, ami valódi értéket rögzít anyagba, így az érték létező dologgá lesz és nagyobb intervallumban hozzáférhetővé válik. Persze az örökkévalóságig lehetne vitatkozni azon, hogy mi a valódi érték – miként biztosan arról is lehetne vitázni, hogy egy előzetes meghatározásban szükséges-e a mű színvonalára utalást tennem. Nem állítom, hogy bármilyen színvonalatlan munka, bármilyen rosszul kivitelezett tárgy megfelelne ízlésemnek, csupán azt mondom: ha értéket jelenít meg, de gyenge a kivitelezés minősége, akkor az egy silány műalkotás. Ellenben bármilyen zseniális legyen a tárgy kivitelezése, ha nem jelenít meg valódi értéket, akkor művészetről nem, esetleg csak dekorációról lehet szó.

Szerintem követelmény, hogy huzamosabb időn át megragadható legyen az érték, ebből pedig egyenesen következik, hogy a mulandó jelenségek, mint például a le-nem-írt gondolat vagy a meg-nem-festett kép koncepciója stb. nem tartozhat a művészetek körébe. Az viszont teljesen mindegy, hogy mi a mű indítéka, mindegy, hogy egyéni vagy társadalmi szükséglet miatt készült, hogy Gipsz Jakab vagy az egyház, vagy a király volt a megrendelője, mert, ha valódi értéket rögzít anyagba, akkor műalkotással van dolgunk.

Kerülgetem itt az érték mibenlétét, de, mint mondtam, az örökkévalóságig lehetne vitatkozni azon, hogy kinek mi a valódi érték. Sokaknak a hasznosság, másoknak az eufórikus érzés, ismét másoknak a hibátlan logika jelenti a valódi értéket. Azt sem feledhetjük, hogy évszázadokon át a mimézist tartották értékesnek; és ugyancsak évszázadokon át embertömegek vallották az önzetlenséget, hovatovább az önfeláldozást értéknek. Manapság értékként dédelgetik a liberalizmus ideáját, a darwini evolúciót, vagy éppen a posztmodern gondolkodásmódot (legyen az bármi). Nem akarom szaporítani a valódinak mondott értékek körét, csupán arra szeretnék kitérni, hogy a mindenkori politika mit tart értéknek. Vagyis mi az, amibe folyamatosan beleszól a politika, és mi az, ami a politika érdeklődésén túl van, amibe nem nagyon akar beleszólni.

Persze azon is érdemes lenne elgondolkodni, hogy mi a politika – mert olyan sokféle jelentést tulajdonítanak neki, hogy mindenki azt hiheti: tudja és érti (hogy mi a politika). Szóval a politika leginkább a jelentésbe akart és akar beleszólni – kevésbé izgatja a jel és a jelölt. Amibe pedig évszázadokon át nem akart és ma se nagyon akar beleszólni, az a művészetelmélet. A politikát aligha izgatja, hogy mit állítanak az esztéták, miféle teóriákkal magyarázzák a művészet mibenlétét és hogyan osztályozzák a műveket. A politikának teljesen mindegy, ha azon civódnak történészek, alkotók és elméleti szakemberek, hogy mi tartozik a művészetek körébe és mi nem.

A politikát az ilyen-olyan látszatok ellenére igazából csakis a műalkotások jelentése érdekeli. Ha beleszól az anyaghasználatba, vagy formai követelményt támaszt, azért teszi, hogy a befogadók tömegében az éppen aktuális ideológiának megfelelő jelentést alakítsa ki. A politikát nem a harsona hangja, a piros szín, vagy a gyártási technológia érdekli, csakis a jelentés. Mert az ember a jelentést, ha akarja, szabadon alakíthatja saját gondolatvilágában, és így képes megváltoztatni a jelek és jelöltek politika által sugallt viszonyát. Ezért helytálló lehet azt mondani: a politika számára élet-halál kérdés, hogy a jelentést uralja. Ha ugyanis a jelentést uralja, akkor uralja az értékrendet is – vagy legalább hatékonyan elfojthatja a személyes ítéletalkotás igényét és szándékát.

A műalkotások jelentését – amit témának is mondhatunk – kétféle módon tárhatjuk föl: vagy a konkrét művek szín- és formavilágából kiindulva határozzuk meg, vagy egy korszak műveinek összességét tekintve emeljük ki (a jelentést). A 20. század művészetét, főleg 1962 után, vagyis a fluxus meghirdetésétől kezdve, a teoretikusok úgy magyarázták, mint az egyéni mitológiák kifejezését. Annyiban közös véleményen voltak és vannak, hogy a művek egyedi jelentése: az individuálisan elkülönült, radikálisan szubjektív művészi akarat – a gátlástalan önkény, esetleg a bűvös semmi.

Jel-jelentés-jelölt, ez minden kommunikáció igazi mély szerkezete, úgynevezett metastruktúrája – persze így nagyon elvont. Ha szűkebben a művészetre és a politikára akarjuk vonatkoztatni, akkor azt a kérdést kell feltennünk, hogy a 20. század elejétől mind a mai napig mi jellemzi az avantgárd műveket? Mert a 19. századi posztimpreszionistákat még az anarchia, a társadalmi renddel való szembefordulás jellemezte. De a kubisták fellépésétől kezdve minden avantgárd műnek a többféle nézetet elfogadó, többféle értékrend létezését hirdető liberális demokrácia a végső jelöltje. Vagyis az avantgárd (aminek ma a legszélsőségesebb megnyilvánulása az intermediális züllesztés) lényege szerint politikai propagandát kifejtő törekvés. Világos, hogy erre a jelentésre, vagyis kulturális alapjára nagyon vigyáz a rejtélyes politika. Vigyáz rá, nehogy másféle jelöltje legyen! Csakis a többféle nézetet elfogadó, a többféle értékrenden

alapuló liberális demokráciát jelentheti! Ilyesmire gondolok, amikor állítom, hogy a politikát elsősorban a jelentés érdekli.

A közönséget, értem ezalatt az átlagos érdeklődésű nézőt, műkedvelőt, esetleg gyűjtőt, évszázadok óta, sőt, valószínűleg évezredek óta elsősorban a jelölt érdekli. Ha megkérdezzük valakitől, hogy mit lát egy képen, azt mondja: embert, fát, kiskutyát, vagyis nem a színfoltokat említi, amik ténylegesen látszanak, nem is azt, hogy analóg kapcsolatot vél fölfedezni a színfoltok és bizonyos dolgok-jelenségek között, hanem konkrétan megnevezi a jelöltet. Nincs ezzel semmi baj, viszont fontos tudatosítanunk, hogy nem a fizikailag létező jelöltet, hanem a képzeletben föltáruuló jelöltet értékeli a közönség. Ez magyarázza például a realista művek nagy sikerét, hiszen azok esetében szinte spontán módon előáll a jelölt értéke is, vagyis a megpillantással majdnem egyidejűleg megjelenik a néző képzeletében a jelölt, és a tudatában annak értéke. Majd ebből az önként adódó értékből visszapillantva értékesnek látja a művet, és örömmel tölti el, ha újra és újra végigjárva a jel-jelentés-jelölt útvonalat, mindannyiszor helyesnek bizonyul értékítélete.

A művészet és másféle anyagformáló tevékenységek között az a lényeges különbség, hogy a művészet – legalábbis eredeti célja szerint – valódi értéket rögzít anyagba. Másféle tevékenységek célja mindig a konkrét érdek és haszon. A 'valódi érték' vagy az 'igazi érték' nyelvi fordulattal azt igyekszem kifejezni, hogy az érték nem egy közönséges létező, hanem az ember személyes valóságának odaítélése. Az alkotó munka során a művész minden jelentősebb döntése a maga személyes valóságából kiindul, autonóm értékítéletet tartalmaz. Bármilyen más anyagformáló tevékenység előzetesen elkészített tervnek, mintának, vagy szokásnak megfelelően zajlik – de még az élő modell után készült alkotások is számtalan eredeti, a művész személyes valóságából fakadó értékítéletből állnak össze. A művészet ezért egyedülállóan különös tevékenység, ami semmilyen más tevékenységhez nem hasonlítható.

A műalkotás befogadása azonban már nem egyedülállóan különös, mivel hasonlítható másféle, az értéket mulandó formában közlő tevékenység befogadásához, például a szeretet, a hit, vagy a gondolat tartalmának megértéséhez. A művészet befogadása során az embert vagy közvetlenül a műalkotás, vagy közvetve valamely intellektuálisan helyes érvelés arra készíti, hogy értékítéletet alkosson. Jónak, szépnek, igaznak ítélteti a művet, vagy rossznak, értelmetlennek, és elvetheti. Mivel az egyéb anyagformáló tevékenységek nem a személyes valóság autonóm ítéletére, hanem anyagi érdekre és haszonra apellálnak, így azoknak ára van – az érték ott csak átvitt értelemben használatos. Tehát erre a lényeges különbségre, az 'autonóm értékítéletek' és a 'konszenzusos döntések' különbségére alapozva bátorítottam előzetes meghatározását adni a művészetnek, oly módon, hogy az: valódi értéket rögzít anyagba.

A műtárgy mindig valamiféle matéria, még a konceptuális művek esetében is kell legalább egy rajzszög vagy cetli – de ebből nem következik, hogy az érték is valamiféle materiális létező lenne. Amikor kijelentjük egy műről, hogy értékes, mert tárgya vagy témája hasznos, mert jelentése az érdekünket szolgálja, esetleg fizetünk érte bizonyos összeget, mert annyit nekünk megér, akkor ezekben az esetekben önkéntelenül különbséget teszünk az érték és az ár, az érték és a haszon között. A napokban hallottam egy politikustól, hogy „*a szövetség érték alapú együttműködés, ellenben a partnerség érdek alapú*” – tehát a politika is megkülönbözteti az értéket és az érdeket. Vagyis az érték nem lehet se anyagi, se gondolati létező. Következetes logika mentén teljesen nyilvánvaló, hogy az érték minden elgondolhatón túl van – mert a legelvontabb fogalmi meghatározás (helyes vagy helytelen mivoltának) megítélése is önmagán túlmutató döntést kíván.

Az igazi érték: a személyes valóságon kívül másra vissza nem vezethető, vagyis semmiféle okát nem találjuk a létező jelenségekben. De mégsem csupán szubjektív önkény, aminek esetleg hangulat, elrejlő érdek, vagy ösztön az oka. Mint korábban már említettem: minden szubjektivista koncepció csupán félreértés eredménye, a rosszul értelmezett személyes valóság következménye. Az igazi érték: kényszerítő és jellemformáló erő, amely nemegyszer érdek, szokás és haszon ellenes döntésekre készíti az embert. Talán átéltek már olyasmit, hogy saját érdekünkkel és hasznunkkal szemben értékesnek ismertek el valamit (mert a valódi érték azt úgy kívánta).

Miután áttekintettük a művészet és az egyén, a művészet és a politika némely lényeges aspektusát, már csak egyetlen fontos kérdés maradt, hogy vajon mindenkinek az értékítélete egyaránt érvényes-e? Szerintem nem elég magában az ítélet. Szükségesnek gondolom, hogy az ítélező ember képes legyen számot adni döntése okáról, világos, közérthető mondatokban tudja elmagyarázni, hogy valamely alkotás szerinte miért bír értékkel. Hangsúlyozom: érdekre, szokásra, haszonra hivatkozni nem elég, mert sok hasznos dologról kiderülhet, hogy teljesen értéktelen, és sok értékes dologról, hogy teljesen haszontalan. Ennek bővebb kifejtésébe most nem tudok belemenni, bár stílszerű példaként megemlítem a képek feszítő keretét, ami hasznos ugyan, de művészi értéke nincs; vagy a vászonra felkent festéket, ami komoly értékkel bírhat, ellenben semmiféle hasznot nem hajt.

Mivel tagadhatatlan, hogy mi soha nem tudjuk teljesen kivonni magunkat az érdek-szokás-haszon létszükségleti erőteréből, az intellektuálisan helyes értékítéllettől legalább azt elvárhatjuk, hogy kimutassa, valamely műalkotás konkrétan hogyan felel meg az ember személyes valóságának. És rá kell bízni a közönségre, hogy az így föltárt bensőséges kötődést, a személyes értelmet kifejező ítéletet és ízlésbeli vallomást meggyőzőnek találja-e vagy sem. A jelenlegi általános gyakorlat ennek éppen az ellenkezője, a minél személytelenebb jelentésadás, ami elidegeníti az embereket a művektől, sőt, egymástól is.

Befejezésül röviden összefoglalom gondolatmenetem lényegét:

1. A művészet valódi értéket rögzít anyagba, miáltal az érték dologgá lesz és sokak számára hozzáférhetővé válik.
2. A kubisták fellépésétől kezdve a modern művészet alkotásaiban politikai propagandát kifejező szofisztikált érdeket találunk, és szinte semmi mást. (Tisztelet a kivételnek!)
3. Nem tartom helyesnek a műalkotások elidegenedett, személytelen értékelését, sokkal inkább a személyes vallomást, ami nem egy kívülről másokra erőszakolt tudattartam, hanem segítség a szabad döntésben, a mindenkinek személyesen megfelelő ítéletalkotásban.

Végül arra kérem Önöket, mivel már az elején is mondtam, hogy elgondoló-művészként tárom fel évtizedes töprengéseim lényegét, ezt a kis értekezést tekintsék a művészet lényegéről és értékéről szóló személyes vallomásnak.